

KALUNDBORG ARKÆOLOGI FORENING

26. årgang nr. 3, september 2013

FORMANDENS ORIENTERING

Siden sidst

Sommerens højdepunkter var udflugterne til Middelaldercentret i juni og til Nekselø i august, hver med 19 deltagere. På Middelaldercentret fik vi en inspirerende rundvisning af museumsinspektør Kåre Johannessen, og på Nekselø fortalte 87-årige Roar Slots levende om livet på øen i gamle dage, mens Jens Nielsen indviede os i de arkæologiske undersøgelser på øen.

På udgravningsfronten deltog vi aktivt i Nationalmuseets udgravning på Kalmergården og Fugledegård ved Tissø (15 medlemmer) og i Kalundborg Museums arkæologiske undersøgelse i forbindelse med installering af nye fjernvarmerør i Højbyen (12 medlemmer), i begge tilfælde ved at foretage vandsoldning af den opgravede jord.

Nye medlemmer

Et nyt medlem bydes velkommen: Patrick Semback Andersen. Patrick, der er 14 år, har allerede været med til at vandsolde med foreningen for Natmus og Kalmus og deltog i udflugten til Nekselø.

Kommende aktiviteter

- **8. september** – SDA Sjællandstræf 2013.
- **12. september** – Museumsforedrag: Bedre Byggeskik v/museums-direktør Eskil Vagn Olesen.
- **8. oktober** – Arkæologiforeningsmøde med Sonja og Finn Hemmingsen om deres spændende fund af en anløbsplads/handelsplads fra jernalder/vikingetid ved Særslev (se mere herom i bladet).
- **24. oktober** – Museumsforedrag: Bronzealderens religion og verdensopfattelse v/Flemming Kaul.
- **29. oktober** – Besøg på Museum Odsherred og det middelalderlige borganlæg Næsholm v/Arne Hedegaard Andersen (se mere herom i bladet).
- **23. november** – Julefrokost

David Barry

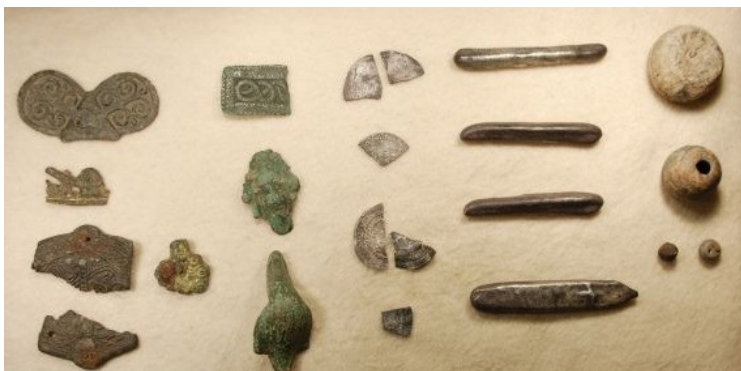
AKÆOLOGIFORENINGSMØDE

Tirsdag den 8. oktober kl. 19.00

Fund af en hidtil ukendt handelsplads fra vikingetid v/Sonja og Finn Hemmingsen

Sidste år fandt to af vores nyeste medlemmer, Sonja og Finn Hemmingsen, en hidtil ukendt anløbs-/handelsplads fra jernalder-/vikingetid ved Sørslev på en mark der nu ligger midt i landet, men som dengang lå ved Lammefjordskysten. På museets hjemmeside er der en historie om fundet samt et link til et TV2 ØST-indslag derom.

Det var ikke tilfældigt at Sonja og Finn fandt pladsen, men snarere noget som de ved at bruge deres sunde fornuft og gamle kort snusede sig frem til og derefter systematisk undersøgte ved brug af deres detektorer. På pladsen har de fundet en enorm mængde af meget fine genstande fra jernalder og vikingetid. Her er nogle få af dem:

Sonja og Finn vil fortælle om deres fund og det store arbejde bag opstøvning af pladsen. Ud over at se billeder af genstandene vil vi også kunne se og undersøge mange af genstandene rent fysisk da de stadigvæk ligger på Kalundborg Museum.

Ingen tilmelding – mød bare op til denne spændende aften.

UDFLUGT TIL MUSEUM ODSHERRED OG NÆSHOLM BORGRUIN

Tirsdag den 29. oktober

Vi fortsætter besøgene til de andre dele af Museum Vestsjælland med en udflugt til Museum Odsherred og borgruinen Næsholm. Museumsinspektør Arne Hedegaard Andersen vil være vores guide.

Allerede i forhistorisk tid var der udbredt handel mellem forskellige områder i Europa. Med disse kontakter spredtes trosforestillinger og ideer som førte til de samme religiøse symboler som befolkningerne i Europa anvendte. Arne vil vise os to af museets nye udstillinger omhandlende dette emne: "Empire of the Sun" og "Solens Land".

"Empire of the Sun" er et EU-Leader-samarbejde imellem tre lande med en fælles verdensberømt kulturarv inden for arkæologi og astronomi. Fra Danmark er det Solvognen fra Trundholm, fra Tyskland er det Himmelskiven fra Nebra, og fra Sverige er det helleristningerne i Bohuslän, hvor der bl.a. er helleristninger med Solheste.

I "Solens Land" fortæller museet om bronzealderens idéverden med Solen som forudsætning for liv og genfødsel, illustreret af bronzealderens mennesker med den forunderlige Solvogn.

Efter rundvisning på museet holder vi frokostpause og spiser vores medbragte mad sammen med museets arkæologer. Derefter vil Arne vise os Næsholm borgruin der ligger få kilometer fra museet.

Næsholm inden genopretning af søen.

Borgen blev anlagt i 1240 og ødelagt ca. 100 år senere. I år 1340 var voldstedet placeret på en ø ude i den daværende Nygård Sø med adgang over en 80 meter lang træbro. I dag ligger Næsholm borgruin stærkt tilgroet midt i den udtørrede sø omgivet af græsmarker.

Anlægget blev udgravet af Nationalmuseet i perioden 1934-57. I 1989 blev der foretaget en ny undersøgelse af pælebroen, hvor man kunne tidsbestemme at broen blev bygget i foråret/sommeren 1279. Da der ikke er iagttaget andre adgangsveje, må man antage at voldstedet har været i brug fra 1279 og er gået til i 1340'erne.

Nu er der et stort projekt i gang med at genskabe Nygård Sø og bygge en næsten 75 meter lang pælebro af træ som en ny adgangsvej til stedet. Derefter vil borgen igen ligge isoleret og omkranset af vand på en ø ligesom i middelalderen. Det vil Arne fortælle os om.

Næsholm som den måske så ud i middelalderen.

Det praktiske: Vi kører fra Kalundborg Museum kl. 10.00 i biler og deles om kørsel som vi plejer. Ellers kan man møde ved Museum Odsherred kl. 11.00. Tag madpakke og drikkevarer med.

Tilmelding: Senest den **25. oktober** til formanden per e-mail David@Barry.DK eller telefon 5956 5660.

MIDDELALDERLIGT AFFALD FRA HØJBYEN

I maj 2012 startede arbejdet med at lægge nye fjernvarmerør i Højbyen. Kalundborg Museum fulgte med i anlægsarbejdet og fandt flere forskellige steder middelalderlige gruber en til to meter under vejniveauet. I renden der gravedes langs Adelgade, var der to store uforstyrrede gruber dækket af en gammel vejbelægning der lå ca. 1 meter under asfalten.

Her ses arkæolog Martin Pavon i den delvis tømte grube ved Adelgade 10.

Den gamle vejbelægning ses løbe gennem gruberne. Vi tog uforstyrret jord fra under dette niveau.

Da jorden indeholdt en del organisk materiale såsom knogler, læder og træ, og da der kun var få dage til fjernvarmerørene skulle lægges, og renden dækkes til igen, blev det besluttet at den frilagte del af gruberne skulle tømmes, således at Kalundborg Arkæologiforening kunne vandsolde jorden. De resterende dele af gruberne uden for anlægsrenden ligger stadigvæk under Adelgade.

Formanden stod for opgravningen. Det blev til 160 spande jord fra gruben ved Adelgade 16 og 240 spande fra gruben ved Adelgade 10. Lidt senere fik vi også 64 spande jord fra en grube ved Slotsvænget lige inden for den gamle slotsmur. Formanden kørte jorden hjem til sin bopæl hvor der blev opstillet to vandsolde lånt fra Nationalmuseet og en lånt fra Holbæk Museum. Over de næste 3 måneder deltog tolv medlemmer af foreningen i vandsoldning af jorden. Maskestørrelsen var 3 mm.

I skrivende stund er vi næsten færdige – al jord er groftsoldet, men der er en del tørre solderester der skal gennemgås for små genstande såsom korn, frøkapsler, nøddeskaller, fiskeben, glasperler, små metalgenstande, små potteskår osv.

De fundne genstande er vasket og sorteret, men endnu ikke gennemgået grundigt eller analyseret. Det vil foregå over de næste måneder. Der kan dog allerede gives en kort beskrivelse af fundene, om end fortolkningen af dem kan komme til at ændre sig.

Gruben fra Slotsvænget

De 64 spande jord indeholdt relativt lidt organisk materiale – kun 900 g knogler, et par hundred fiskeryghvirvler og fiskeben og en håndfuld plantefrø. Ingen læder eller træ. Der var 25 potteskår, hvoraf flere var Østersøkeramik. Der var ingen glaserede potteskår. Derudover fandt vi et 48 mm langt stykke af et fint ornamenteret håndtag, formentlig et knivhåndtag lavet af ibenholt, en nål og to tredjedele af en dobbeltkam samt dele af de to skinner der holdt den sammen.

Genstande fra Slotsvænget – gruben dateres foreløbig til omkring år 1200.

Da dobbeltkammen introduceredes omkring år 1200, og da vi fandt Østersøkeramik, men ikke glaseret eller anden keramik introduceret efter år 1200, ser det ud til at gruben kunne være fra omkring år 1200, dvs. langt inden slottet blev opført midt i 1300-tallet.

Gruberne fra Adelgade 10 og 16

Begge gruber indeholdt en enorm mængde organisk materiale, så vandsoldning var en langsommelig proces.

Gruben ved Adelgade 16 gav over 20 kg knogler og tænder, mange tusind fiskeryghvirvler og fiskeben, et par hundred fiskeskæl, 3 kg træ, flere hundred brændte korn, 300 g hasselnøddeskaller, flere hundred plantefrø og frøkaplser og lidt læder i form af afklip og dele af skosål. Derudover var der mange stykker tegl, keramik, lerklining og ubestemmelige jerngenstande. Der var også en klump esseslagger. Fra keramikken dateres gruben til første halvdel af 1300-tallet. Af egentlige genstande fandtes nogle glasperler og en udboret knogle til kodespil. Mængden af biologisk materiale er så omfattende at der kan laves en velunderbygget analyse af hvilke dyr, fisk og afgrøder/planter datidens beboere har spist.

Gruben ved Adelgade 10 gav over 26 kg knogler og tænder, men i modsætning til gruben ved Adelgade 16 kun nogle hundred fiskeryghvirvler og fiskeben, kun nogle snese fiskeskæl, kun nogle snese brændte korn, plantefrø og frøkaplser og kun 100 g hasselnøddeskaller. Til gengæld var der over 9 kg træ og flere hundred stykker læder, inklusive dele af flere sko og andre stykker læder med syninger. Derudover var der mange stykker tegl, men meget mindre keramik og ingen lerklining. Der var en del ubestemmelige jerngenstande og flere klumper esseslagger samt brændt ler, andre brændte sten og glaserede teglstykker der formentlig stammer fra en esse. Vi fandt også bearbejdet knogle og tak, der formentlig er kammageraffald. Fra keramikken dateres gruben til første halvdel af 1300-tallet. Af egentlige genstande fandtes en enkelt glasperle, en manperle af bly, et stykke af en dobbeltkam og nogle ubestemmelige metalgenstande. Under udgravning af gruben blev der fundet næsten hele rygsøjlen og næsten alle ribben fra en ung (ca. 4 år gammel) hest

der var lagt i gruben i et stykke, dvs. den var ikke slagteaffald. Resten af kroppen manglede tilsyneladende, men bagenden kan ligge tilbage under vejen.

Fra fundene synes det sandsynligt at der boede en kammager, en smed, en snedker og en skomager i Adelgade i første halvdel af 1300-tallet.

Del af det omfattende fundmateriale fra gruben ved Adelgade 16: fiskeryghvirvler, fiskeben, fiskeskæl brændte korn, plantefrø og frøkapler, små knogler, glasperler, keramik og lerklining .

Senere på måneden arrangerer vi nogle arbejdsdage hvor medlemmer kan hjælpe med at gennemgå de tørre solderester for små genstande såsom korn, frøkapsler, nøddeskaller, fiskeben, glasperler, små metalgenstande, små potteskår osv.

David Barry

SODERUP

og lidt om keramik fra yngre bronzealder

Medlemmer af Kalundborg Arkæologiforening var i maj og juni 2012 rykket på udebane. Stedet var Soderup lidt uden for Tølløse, og så er vi inde på det, der før museumsfusionen var Holbæk Museums arbejdsområde. Her havde Banedanmark et større projekt i gang, som medførte diverse arkæologiske udgravninger. Beklageligvis var Holbæk Arkæologiklub på daværende tidspunkt ikke i stand til at mobilisere udgravere, og da anlægsarbejdet naturligvis skulle videre, og det kunne knibe med, at Holbæk Museums arkæologer kunne nå at redde en hel masse keramik fra nogle store gruber, fik vores arkæologiforening mulighed for at få jord under neglene. Noget det ellers har knebet lidt med inden for Kalundborg Museums oprindelige arbejdsområde, hvor udgravningsvirksomheden på grund af ringe bygge- og anlægsaktivitet et godt stykke tid har været på lavt blus.

I det første udgravningsfelt, vi deltog i, var der blandt andet et større kompleks af dybe lertagningsgruber, der sædvanen tro var blevet fyldt op med forskelligt affald og der imellem en hel del itugået bronzealderkeramik. Trods en ihærdig indsats, hvor vi inddrog mandagen 2. pinsedag som arbejdsdag, idet maskinerne ryddede området den efterfølgende tirsdag, lykkedes det ikke at tømme gruberne. Der blev dog reddet et stort keramisk materiale, således at der sikkert vil være basis for en nærmere datering inden for yngre bronzealder.

I det andet udgravningsfelt, der lå ca. 300 meter fra det første, var situationen knap så presset. Her var der blandt andet to større lertagningsgruber tæt op til hinanden. De lå faktisk så tæt, at den ene grube havde skåret sig lidt ind i den anden, således at deres indbyrdes stratigrafi kunne fastlægges. Også her var der betragtelige mængder bronzealderkeramik, der ligeledes er fra yngre bronzealder.

De mange fund af potteskår fra yngre bronzealder gav mulighed for at repetere gammel lærdom om datering af bronzealderens lerkar. Og der

er ofte ikke så ligetil, når det man finder, er små og større skår af adskillige kar.

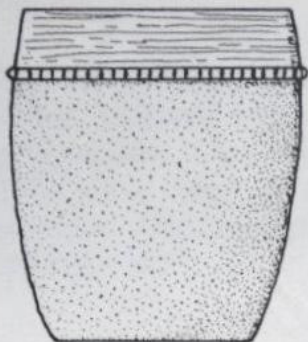
Kalundborg Arkæologiforening har haft keramikken fra felt 2 til rådighed for at sætte skårene sammen og derved rekonstruere en del af lerkarrene. Denne artikel skal på ingen måde opfattes som en fremlæggelse af dette materiale, idet en sådan tilfalder udgravningslederen. Her vil vi blot plukke nogle eksempler ud, som er karakteristiske for nogle af de træk, der kendetegner keramik fra yngre bronzealder. Blandt disse er især fænomenet beklaskning.

Beklaskning betyder ifølge Ordbog over det ældre Danske Sprog (ODS): *hvad der er ”klasket” ell. (i hast) slaaet paa noget andet; om et ujævnt paastrøget Lerlag.*

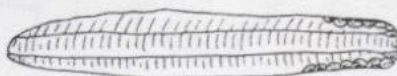
I forbindelse med oldtidskeramik er beklaskning et fænomen, der primært forekommer i yngre bronzealder. Beklaskning optræder dog allerede i ældre bronzealder, ligesom det optræder sporadisk i ældre jernalder. Efter at et lerkar er bygget op på traditionel måde, har man påført et lag beklaskning i form af en grov vælling af grusblandet ler på ydersiden af hele eller dele af karsiden.

Men hvad skal beklaskningen egentlig gøre godt for? Det er foreslået, at det er for, at man bedre kunne holde fast på lerkarret, og det lyder som en besnærende mulighed. Til gengæld bliver karret noget tungere, og hvis det virkelig er så praktisk, hvorfor holdt man så op med at beklaske? Det har også været foreslået, at beklaskningen har haft en kølende funktion. Den porøse beklaskning giver lerkarret en meget større overflade, og hvis man gør karrets yderside våd, kan man opnå en større fordampning, der afkøler indholdet. Det er jo også en god ide. Letfordærlige varer får en længere holdbarhed, og vi er jo mange, der synes, at øl er bedst når det er køligt. Men igen: hvorfor holdt man så op med at beklaske? Der er da også den mulighed, at det slet og ret er et spørgsmål om et modefænomen, der dukker op i en periode og forsvinder igen.

PER. VI

PER. V

PER. IV

Beklaskning kan forekomme på forskellig karformer, der kan betragtes som grove forrårdskar. Mest udbredt er fænomenet dog på de såkaldt tøndeformede eller spandeformede beklaskede forrårdskar. Og netop denne kartype kan i nogen grad anvendes til en lidt mere snæver datering.

Bronzealderen inddeles i perioderne I-VI, hvor yngre bronzealder (1.100-500 f.Kr.) omfatter perioderne IV-VI. Det ser ud til, at de tønde- eller spandeformede beklaskede kar i periode IV har beklaskning helt op til randen. På de beklaskede forrårdskar fra periode IV kan man ofte se, at der med fingerspidserne er trukket mere eller mindre lodret orienterede furer i beklaskningen. Desuden kan der findes påsat en slags ”knopper” lige under mundingsranden. Disse ”knopper” er udformet i den grove beklaskning og kan minde om mere eller mindre vel- eller mislykkede kokosmakroner. Det er i denne forbindelse vanskeligt at få øje på, at fingertrækkene og ”kokosmakronerne” skulle have haft en funktionel betydning. Begge dele skal formodentlig opfattes som dekorative elementer og dermed også et udtryk for modefænomener.

I periode V har de tønde- eller spandeformede forrårdskar et smalt afglattet parti svarende til en eller to fingerbredder ved randen. Overgangen mellem under- og overdel er ofte markeret ved korte pålagte lister eller andet.

I periode VI er der et lidt bredere afglattet parti på omkring 4-5 fingerbredder ved randen. Markeringen mellem under- og overdel består som oftest af en pålagt omløbende liste, men ringformede knopper og andet kan ligeledes forekomme.

Denne udvikling af de spandeformede beklaskede lerkar i yngre bronzealder er fremlagt i Årsskrift fra Roskilde Museum 1984-85. **Nye fund fra den yngre bronzealders affaldsgruber.** Af Søren A. Sørensen. I samme artikel er der gjort rede for en udvikling af kornsegle gennem yngre bronzealder. Se illustrationen på den foregående side.

Som nævnt markerer en pålagt omløbende liste ofte i periode VI overgangen mellem en beklasket underdel og en glat overdel. Det ses ret tydeligt i lodrette brudflader, at listen er lagt på, efter karret er blevet udformet. Det vil sige, at listen ikke blev fremstillet ved selve opbygningen af karsiden. Det er da også årsagen til, at der er flere eksempler på, at listen, eller dele af den, er faldet af under det lange ophold i affaldsgruben.

Lerkar med omløbende liste, smal glattet overdel og beklasket karside. Bemærk de to klinkehuller fra en reparation, da karret var revnet.

Hvad angår laget af beklaskning, er det det sidste trin ved fremstillingen af karret, og den er smurt på, efter at listen er pålagt. Det

kan vi se af, at beklaskningen er blevet smurt op på den nederste del af listen. Ligeledes viser partier, hvor beklaskningen er faldet af, at den reelt er blevet smurt på en oprindelig glat karside.

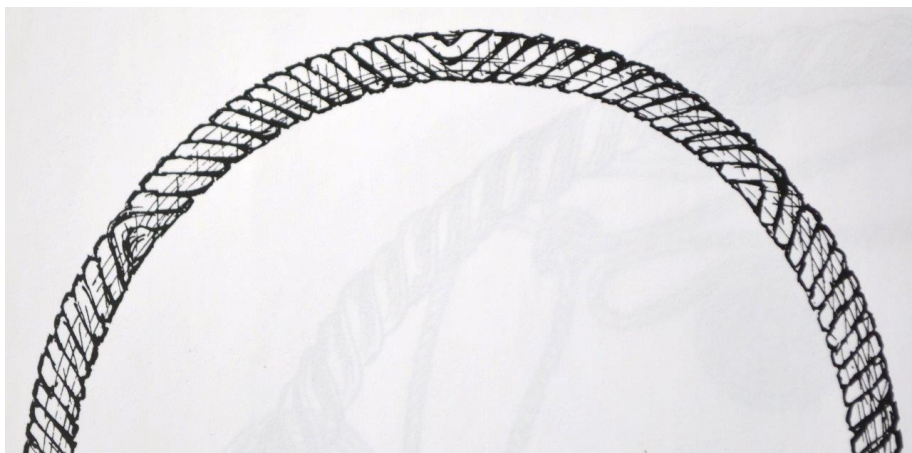
Det viser sig altså, at hvis man ser nærmere på detaljerne, kan man faktisk kigge bronzealderpottemageren over skulderen, og følge hendes / hans arbejdsgang. Detaljer kan faktisk observeres i selv forholdsvis små skår. Vi er i tiden længe før pottemagerhjulet er i brug i Danmark. Det sker først i tidlig middelalder. Før den tid blev lerkar bygget op af ringe af lerstrimler på bedste børnehavemaner. Ser man efter i de lodrette brudflader kan man ofte se en skrå lamelstruktur. Den er fremkommet når lerringene er lagt på hinanden og blevet glattet sammen, og man kan da se, at ydersiden må være blevet glattet nedefra og op, mens indersiden er glattet oppefra og ned.

Listen mellem under- og overdel er i de fleste tilfælde dekoreret på forskellig måde. Man har for eksempel anvendt, hvad der var nærmest for hånden, nemlig fingre og negle. Således er der eksempler på, at man har anvendt en fingernegl til udsmykningen. Der kan også være tale om indtryk af både fingerspids og negl og fingerspids alene.

Andre dekorationsformer kan give anledning til visse spekulationer. Der er sådant noget som skråstreger indridset i den omløbende liste. På en eller anden måde kan det minde om de snoede halsringe af bronze fra tiden, og den pålagte omløbende liste på lerkarret er jo i princippet en ring. Men ligheden kan naturligvis være tilfældig, da der er tale om en ganske simpel ornamentik. Men på et af karrene fra Soderup vil man bemærke, at skråstregerne mindst et sted skifter retning. Det giver associationer til en bestemt slags bronzehalsringe, nemlig de såkaldte Wendel-ringe. Disse ringe er snoet på den måde, at ringen er delt op i zoner, hvor snoningen er vredet skiftevis den ene og den anden vej. Det minder faktisk en hel del om decorationen på omtalte kar.

Så er spørgsmålet naturligvis, om der er en vis samtidighed mellem decorationen på listen og Wendel-ringene. Den type ringe dukker op i yngre bronzealders periode V, og den forekommer med størst hyppighed i periode VI, men den fortsætter også et stykke ind i

førromersk jernalder. Ud fra den ovennævnte opdeling af de spandeformede lerkar inden for den yngre bronzealders tre perioder, passer det aktuelle kar på grund af det relativt smalle randparti formentlig bedst med periode V, hvorimod den omløbende liste snarere hører til i periode VI. Måske befinder vi os omkring overgangen mellem de to perioder ?

Lerkar med omløbende liste, relativt smal glattet overdel og beklasket karside. Ornamentikken på listen minder meget om de snoede Wendel-ringe.

Det skal ikke på nogen måde påstås, at der er en reel sammenhæng mellem bronzealderens halsringe og ornamentikken på lerkarrenes omløbende lister, men blot påvises, at der er visse lighedspunkter.

Samlet ser udviser keramikken fra de to gruber træk fra periode V og måske noget der peger fremad mod periode VI. I den forbindelse kunne en grundig analyse og sammenligning af keramikken fra de to gruber eventuelt vise, hvor samtidige de reelt er. Er de fra henholdsvis periode V og VI eller ligger dateringen i overgangen mellem de to perioder? Når alt kommer til alt, kan vi vel heller ikke være 100 % sikre på, at Søren A. Søren's observationer kan overføres direkte til materialet fra Soderup. Ser man imidlertid på materialet fra udgravning af gruber andre steder i landet, vil man dog bemærke, at tendensen er den samme.

Lille sikar med mange små huller.

JULEFROKOST

Lørdag d. 23. november

Kl. 14.00 – Overlevelsestur fra museet

Kl. 17.00 – Julefrokost i museets foredragssal

For at alle kan føle sig trygge, gør vi nøjagtig som vi plejer. Traditionen tro begiver de hårdføre sig kl. 14.00 ud på en overlevelsestur – men denne gang ikke til en eller anden destination i den nærmeste vilde omegn. I stedet skal vi tilbage i tiden. Erfaringerne har vist at overlevelsesprocenten i forbindelse med disse ture er temmelig høj. Lad os håbe at det også holder i år.

Julefrokosten starter kl. 17.00, hvor de ikke-hårdføre slutter sig til de overlevende. Maden får vi leveret udefra. Prisen bliver kr. 170. Øl og vand kan som sædvanligt købes til favorable priser.

Vi afholder traditionen tro et pakkespil. Medbring til dette formål en pakke med et spændende eller morsomt indhold.

Tilmelding til formanden senest d. 15. november

helst per e-mail og ellers på telefon:

E-mail David@Barry.DK Tlf. 5956 5660 Mobil 4082 8024